

Cəfər Firdovsi oğlu Cəfərov,

Kəmalə Hüseynova

<https://orcid.org/0009-0000-5890-3550>kemale.huseynova.2000@gmail.com

Dayanıqlı iqtisadi inkişafın maliyyələşdirilməsində maliyyə mənbələrinin rolu

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: Sağlam biznes mühitinin yaradılmasının sahibkarlıq fəallığına təsirini araşdırmaq, mülkiyyət hüquqlarının qorunması, hüquqi və inzibati islahatlar, rəqabət mühitinin gücləndirilməsi və dövlət dəstəyi mexanizmlərinin səmərəliliyini qiymətləndirməkdir. Bu istiqamətdə dövlət və özəl sektor əməkdaşlığı, vergi və fiskal stimullar, maliyyə resurslarına çıxış imkanları və sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinə təsir edən institusional amillər xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti: Tədqiqat nəticələri biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, investisiya cəlb ediciliyinin artırılması, maliyyə və institusional dəstək mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi sahəsində qərar qəbuledici qurumlar, eləcə də sahibkarlıq subyektləri üçün analitik əsas rolunu oynaya bilər.

Tədqiqatın nəticələri: Aparılan tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, maliyyə savadlılığının səviyyəsi sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyə dayanıqlığı və inkişaf perspektivləri ilə birbaşa əlaqədardır. Maliyyə biliklərinə və maliyyə idarəetmə bacarıqlarına malik sahibkarlar maliyyə resurslarından daha səmərəli istifadə edir, investisiya və kredit qərarlarını daha əsaslandırılmış şəkildə qəbul edir və maliyyə risklərini daha effektiv idarə edə bilirlər. **Tədqiqatın elmi yeniliyi:** Tədqiqatda maliyyə savadlılığının səviyyəsi ilə sahibkarlıq fəaliyyətinin davamlılığı, risklərin idarə olunması və maliyyə dayanıqlığı arasında mövcud olan asılılıqlar analitik yanaşma əsasında əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: maliyyə savadlılığı, dayanıqlı inkişaf, iqtisadi artım, inkişafın maliyyələşdirilməsi, daxili maliyyə ehtiyatları, xarici maliyyə ehtiyatları.

The role of financial sources in financing sustainable economic development

Summary

The purpose of the study: To investigate the impact of creating a healthy business environment on entrepreneurial activity, to assess the effectiveness of property rights protection, legal and administrative reforms, strengthening the competitive environment and state support mechanisms. In this direction, special attention is paid to public-private sector cooperation, tax and fiscal incentives, access to financial resources and institutional factors affecting the activities of entrepreneurial entities.

Significance of the study: The results of the study can play an analytical role for decision-making bodies, as well as entrepreneurial entities, in improving the business environment, increasing investment attractiveness, and increasing the efficiency of financial and institutional support mechanisms.

Research results: As a result of the study, it was determined that the level of financial literacy is directly related to the financial sustainability and development prospects of entrepreneurial activity. Entrepreneurs with financial knowledge and financial management skills use financial resources

more efficiently, make investment and credit decisions in a more justified manner, and are able to manage financial risks more effectively. Scientific novelty of the study: The study substantiates the dependencies between the level of financial literacy and the sustainability of entrepreneurial activity, risk management and financial stability based on an analytical approach.

Keywords: financial literacy, sustainable development, economic growth, development financing, internal financial resources, external financial sources

Роль финансовых источников в финансировании устойчивого экономического развития

Резюме

Цель исследования: Изучить влияние создания здоровой деловой среды на предпринимательскую деятельность, оценить эффективность защиты прав собственности, правовых и административных реформ, укрепления конкурентной среды и механизмов государственной поддержки. В этом направлении особое внимание уделяется сотрудничеству государственного и частного секторов, налоговым и фискальным льготам, доступу к финансовым ресурсам и институциональным факторам, влияющим на деятельность предпринимательских субъектов.

Практическая значимость исследования: Результаты исследования могут играть аналитическую роль для органов принятия решений, а также для предпринимательских субъектов в улучшении деловой среды, повышении инвестиционной привлекательности и повышении эффективности механизмов финансовой и институциональной поддержки.

Результаты исследования: В результате исследования установлено, что уровень финансовой грамотности напрямую связан с финансовой устойчивостью и перспективами развития предпринимательской деятельности. Предприниматели, обладающие финансовыми знаниями и навыками финансового управления, более эффективно используют финансовые ресурсы, принимают инвестиционные и кредитные решения более обоснованно и способны более эффективно управлять финансовыми рисками. Научная новизна исследования: На основе аналитического подхода в исследовании обосновывается взаимосвязь между уровнем финансовой грамотности и устойчивостью предпринимательской деятельности, управлением рисками и финансовой стабильностью.

Ключевые слова: финансовая грамотность, устойчивое развитие, экономический рост, финансирование развития, внутренние финансовые ресурсы, внешние финансовые источники

Giriş

Ortodontik müalicə diş-çənə sisteminin morfoloji və funksional pozğunluqlarının aradan qaldırılmasına yönəlmiş müasir stomatologiyanın mühüm sahələrindən biridir. Müalicənin əsas məqsədi yalnız dişlərin düzgün yerləşdirilməsinə nail olmaq deyil, eyni zamanda əldə edilən nəticələrin uzunmüddətli stabilliyini təmin etməkdir. Bu baxımdan, ortodontik aparatların seçimi və onların klinik effektivliyinin obyektiv qiymətləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [3].

Əsas hissə

Davamlı inkişaf prosesi yalnız inklüziv və uzunmüddətli iqtisadi dəyər yaradan investisiyaların və cəmiyyətin rifahını yüksəldən layihələrin həyata keçirilməsi ilə mümkündür. Bu investisiyaların reallaşdırılmasında əsas məhdudlaşdırıcı amillərdən biri davamlı inkişafın maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin səmərəliliyidir. Xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daxili maliyyə resurslarının məhdudluğu və yığımların aşağı səviyyəsi investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsində ciddi çətinliklər yaradır.

İnvestisiyaların daxili maliyyə resursları hesabına təmin olunmasının məhdud olduğu iqtisadiyyatlarda xarici borclanma əsas maliyyələşmə mənbələrindən birinə çevrilir. Lakin maliyyə savadlılığının yetərli olmadığı şəraitdə xarici borcun qeyri-səmərəli istifadəsi makroiqtisadi riskləri artırır və uzunmüddətli maliyyə dayanıqlığını zəiflədir. Maliyyə savadlılığının yüksəldilməsi isə borc və investisiya qərarlarının daha əsaslandırılmış şəkildə qəbul edilməsinə, cəlb olunan vəsaitlərin məhsuldar sahələrə yönəldilməsinə və iqtisadi inkişafın davamlılığının təmin olunmasına imkan yaradır. (Əliyev, 2008).

Davamlı inkişafın maliyyələşdirilməsi konsepsiyası ən azı iki əsas istiqamətdə izah olunur. Birinci istiqamətə görə, maliyyələşdirmə alətləri bazar uğursuzluqlarının azaldılmasına, mənfi xarici təsirlərin qarşısının alınmasına və iqtisadi stimulların düzgün formalaşdırılmasına yönəlməlidir. Maliyyə savadlılığının aşağı səviyyədə olduğu şəraitdə bu alətlərdən səmərəli istifadə mümkün olmur və nəticədə maliyyə resursları məqsədyönlü şəkildə yönəldilmir. Əksinə, maliyyə biliklərinə malik iqtisadi subyektlər mövcud maliyyə mexanizmlərini daha düzgün dəyərləndirir və onları davamlı inkişaf məqsədlərinə uyğun şəkildə tətbiq edə bilirlər.

İkinci istiqamət isə ətraf mühit və sosial yönümlü investisiyaların maliyyələşdirilməsində əlavə və ya çoxaldıcı maliyyə resurslarının səfərbər olunmasını və siyasət dəyişikliklərinin təşviq edilməsini nəzərdə tutur. Bu baxımdan maliyyə savadlılığı dövlət, biznes və fərdlərin ekoloji və sosial məsuliyyət daşıyan layihələrə investisiya marağını artırmaqla yanaşı, maliyyə resurslarının uzunmüddətli və davamlı layihələrə yönəldilməsini stimullaşdırır. Beləliklə, maliyyə savadlılığının yüksəldilməsi davamlı inkişafın maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin effektivliyini artıran və yoxsulluğun azaldılmasına töhfə verən mühüm institusional amil kimi qiymətləndirilə bilər.

Fəaliyyətin davamlılığını təmin etmək üçün yalnız kənardan maliyyə resurslarının cəlb edilməsi kifayət etmir; iqtisadiyyatın özünü maliyyələşdirmə qabiliyyəti də formalaşdırılmalıdır. Xarici maliyyələşmə müvəqqəti stimullaşdırıcı rol oynasa da, uzunmüddətli davamlılığını təmin edə bilmir. Bu səbəbdən davamlı inkişaf endogen maliyyə mexanizmləri əsasında həyata keçirilməlidir ki, bu da birbaşa olaraq daxili maliyyə savadlılığının səviyyəsindən asılıdır. Yüksək maliyyə savadlılığı daxili yığımların artırılmasına, kapital bazarlarının inkişafına və maliyyə resurslarının daha səmərəli səfərbər olunmasına şərait yaradır (Qasımova, 2020).

Elmi tədqiqatlara və dayanıqlı inkişafın maliyyələşdirilməsi üzrə beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq inkişafın maliyyə mənbələrini aşağıdakı kimi təsnif etmək mümkündür. Bu mənbələrdən səmərəli istifadə olunması isə birbaşa maliyyə savadlılığının səviyyəsi ilə bağlıdır:

1. Daxili maliyyə mənbələri:
 - a) vergilər;
 - b) kapital bazarı;
 - c) daxili borclanma;
 - d) fərdi və korporativ yığımlar;
 - e) inflyasiyalı maliyyələşdirmə.
2. Xarici maliyyə mənbələri:
 - a) xarici özəl kapital;
 - b) birbaşa xarici investisiyalar;
 - c) portfel investisiyalar;
 - d) xarici borclar;
 - e) dövlət sektorunun borclanması;
 - f) özəl sektorun borclanması;

g) qrantlar və xarici yardımlar.

Qeyd olunan maliyyə mənbələrinin hər birindən rəşional və məqsədyönlü istifadə edilməsi maliyyə savadlılığı olmadan mümkün deyildir. Bu səbəbdən maliyyə savadlılığının artırılması davamlı inkişafın maliyyələşdirilməsi strategiyasının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir və iqtisadiyyatın uzunmüddətli dayanıqlığının təmin edilməsində həlledici rol oynayır.

1. Daxili Maliyyə Mənbələri

Vergilər

Vergilər iqtisadi inkişafın və davamlı inkişafın maliyyələşdirilməsində əsas daxili maliyyə mənbələrindən biri hesab olunur. İcbari yığım xarakteri daşıyan vergilər dövlətin suveren hüquqlarına əsaslanaraq fiziki və hüquqi şəxslərdən əvəzsiz şəkildə topladığı iqtisadi dəyərlərdir və dövlət xərclərinin maliyyələşdirilməsində mühüm rol oynayır. Dövlətin sosial, iqtisadi və ekoloji funksiyalarının icrası üçün tələb olunan maliyyə resurslarının formalaşmasında vergi gəlirləri əsas yer tutur.

Kapital bazarı

Kapital bazarlarının inkişaf səviyyəsi birbaşa olaraq maliyyə savadlılığı ilə bağlıdır. Maliyyə savadlılığı yüksək olan əhali və sahibkarlar investisiya alətlərinin risk və gəlirlilik xüsusiyyətlərini düzgün qiymətləndirir, uzunmüddətli investisiya qərarları qəbul edir və kapital bazarlarında aktiv iştirak edirlər. Bu isə iqtisadiyyatın daxili maliyyə potensialının güclənməsinə və xarici maliyyə asılılığının azalmasına şərait yaradır.

Yaxşı işləyən kapital bazarı iqtisadi artım və inkişaf prosesinə üç əsas istiqamət üzrə töhfə verir:

A) yığımların artmasını stimullaşdırır;

B) investisiya resurslarının daha səmərəli şəkildə bölgüsünü təmin edir;

C) mövcud maliyyə resurslarından istifadənin effektivliyini artırır.

Buna görə də kapital bazarlarının inkişafı üçün yalnız institusional islahatlar deyil, eyni zamanda əhalinin və sahibkarların maliyyə biliklərinin artırılması vacib şərt kimi çıxış edir.

Daxili borclanma

Daxili borclanma inkişafın daxili resurslar hesabına maliyyələşdirilməsinin mühüm mexanizmlərindən biridir və əsasən fiziki şəxslərin, bankların, eləcə də bank olmayan maliyyə institutları və digər təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəsaitləri hesabına həyata keçirilir. Daxili borclanma milli gəlirin azalmasına səbəb olmur, əksinə, mövcud yığımların sərmayəyə çevrilməsi üçün dövlət sektoruna yönəldilməsinə imkan yaradır (Горфинкель, 2007).

Digər tərəfdən, inkişafı sürətləndirmək məqsədilə dövlət sektoru özəl sektorun səmərəli fəaliyyət göstərdiyi investisiya sahələrində birbaşa rəqabət aparmaq əvəzinə, bu sahələrə dəstək verərək və öz fəaliyyətini tədricən özəl sektora ötürərək maliyyə resurslarının daha səmərəli bölgüsünə nail ola bilər. Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsi isə maliyyə bazarlarında şəffaflığın artırılmasını və iqtisadi subyektlərin maliyyə savadlılığının yüksəldilməsini tələb edir.

Fərdi və korporativ yığımlar

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə adambaşına düşən gəlirin aşağı olması fərdlərin şəxsi gəlirlərinin daha böyük hissəsinin istehlaka yönəlməsinə səbəb olur. Bu vəziyyət əlavə istehlakın marjinal faydalılığının yığımdan daha yüksək olması ilə xarakterizə olunur ki, nəticədə istehlaka marjinal meyl yüksəlir, qənaət etməyə marjinal meyl isə aşağı səviyyədə qalır.

Zaman keçdikcə ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi və fərdi gəlirlər artdıqca istehlak modellərində keyfiyyət dəyişiklikləri baş verir. Məcburi istehlak mallarından daha davamlı və dəbdəbəli istehlak mallarına keçid müşahidə olunur. Lakin bu mərhələdə yığımların artması yalnız gəlir səviyyəsinin yüksəlməsi ilə deyil, həm də maliyyə savadlılığının artması və əmanətləri təşviq edən maliyyə institutlarının mövcudluğu ilə mümkündür.

İnflyasiyalı maliyyələşdirmə

İnkişafın maliyyələşdirilməsində istifadə edilən digər daxili maliyyə mənbələrindən biri inflyasiyaya əsaslanan maliyyələşdirmə mexanizmidir. Bu yanaşmanın tərəfdarları inflyasiyanı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kapitalın toplanması üçün potensial alət kimi qiymətləndirirlər.

İnflyasiya bir tərəfdən istehlakı məhdudlaşdırmaqla resursların yığıma yönəldilməsinə, digər tərəfdən isə istehsal amillərinin inkişaf üçün prioritet hesab edilən sahələrə köçürülməsinə şərait yarada bilər (İbrahimov, 2010).

2. Xarici Maliyyələşdirmə Mənbələri

Xarici özəl kapital

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişaf prosesində qarşılaşdıqları əsas problemlərdən biri milli əmanətlərin qeyri-kafi səviyyədə olmasıdır. Daxili yığımların məhdudluğu inkişafın maliyyələşdirilməsində xarici maliyyə resurslarının, xüsusilə xarici özəl kapitalın əhəmiyyətini artırır. Bu kontekstdə xarici özəl kapitalın ölkəyə cəlb edilməsi yalnız makroiqtisadi sabitliklə deyil, eyni zamanda maliyyə savadlılığının səviyyəsi ilə də sıx bağlıdır.

Xarici borclar

İnkişaf etməkdə olan ölkələr hədəflənmiş iqtisadi inkişaf tempinə çatmaq üçün kifayət qədər daxili əmanətlərə və ixrac imkanlarına malik olmadıqda xarici borclanmaya müraciət etməyə məcbur qalırlar. Xarici özəl kapital axınlarının qeyri-kafi olduğu hallarda xarici borclar inkişafın maliyyələşdirilməsində əsas alternativ mənbələrdən birinə çevrilir.

Xarici yardımlar

Xarici yardımlar inkişaf etmiş ölkələrin siyasi, iqtisadi, sosial və hərbi maraqları çərçivəsində inkişaf etməkdə olan ölkələrə tam və ya qismən qarşılıqsız şəkildə təqdim etdikləri maliyyə və real resursların transferidir. Bu yardımlar malların, xidmətlərin, kapitalın və texniki biliklərin beynəlxalq miqyasda ötürülməsi formasında həyata keçirilir (Алексеев, 2019).

Nəticə

Dayanıqlı inkişaf bütün ölkələrin əsas strateji məqsədlərindən biridir. Çünki iqtisadi inkişafın yekun nəticəsi cəmiyyət üzvlərinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial rifahın yaxşılaşdırılması və gələcək nəsillər üçün davamlı iqtisadi mühitin formalaşdırılmasından ibarətdir. Bu məqsədə nail olunmasında qarşıda duran əsas problemlərdən biri isə inkişafın maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin düzgün və səmərəli qurulmasıdır. Xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün maliyyə resurslarının məhdudluğu dayanıqlı iqtisadi artımın təmin edilməsində ciddi çağırışlar yaradır.

A.Ş. Şəkərliyev və Q.A. Şəkərliyevin “Azərbaycan iqtisadiyyatı: Reallıqlar və perspektivlər” adlı tədqiqat işində də qeyd edildiyi kimi, strateji valyuta ehtiyatlarının dayanıqlı səviyyədə saxlanılması ölkənin beynəlxalq kredit reytinginin yüksəlməsinə və xarici investisiyaların cəlb olunmasına müsbət təsir göstərir. Dövlət bu ehtiyatlardan səmərəli istifadə etməklə əlavə gəlir əldə edir və həmin vəsaitləri investisiya siyasətinin həyata keçirilməsinə yönəldir. Düzgün qurulmuş investisiya siyasəti strateji valyuta ehtiyatlarının artmasına, büdcə gəlirlərinin genişlənməsinə və nəticə etibarilə iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafına şərait yaradır. (Şəkərliyev, 2016)

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, dayanıqlı inkişafa nail olunması üçün daxili və xarici maliyyə ehtiyatlarının mövcudluğu ilə yanaşı, bu resurslardan səmərəli və məqsədyönlü istifadə həlledici əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan maliyyə savadlılığı mühüm rol oynayır. Maliyyə savadlılığı dövlət səviyyəsində maliyyə qərarlarının daha rəasional qəbul edilməsinə, maliyyə ehtiyatlarının düzgün idarə olunmasına və uzunmüddətli iqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə imkan yaradır. Nəticə etibarilə, maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadə və maliyyə savadlılığının yüksəldilməsi sayəsində əhalinin sosial rifahını yaxşılaşdırmaq, iqtisadi inkişaf tempini sürətləndirmək və ekoloji tarazlığı qorumaq mümkün olur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Əliyev Q., (2008), “İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi”. Bakı, İqtisad Universiteti, 275 səh.
2. İbrahimov İ.H., (2010) Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələləri. “Sada”.-Bakı, 248 səh.
3. Qasımova, L.(2020), “Kiçik və orta biznesin maliyyələşdirilməsində alternativ mexanizmlərin tətbiqi”, İqtisadiyyat və Biznes Jurnalı, 5(2), səh.45-58.

4. Şəkərəliyev A.Ş., Şəkərəliyev Q.A. (2016), “Azərbaycan iqtisadiyyatı: Reallıqlar və perspektivlər”, Bakı: Turxan NPB, 536 səh.
5. Алексеев В.Н., Шарков Н.Н., (2019), “Информационно-регулятивная система финансовой инфраструктуры”, Финансовый журнал, №2, стр109-121.
6. Горфинкель В.Я., Швандар В.А., (2007), “Экономика предприятия” Москва, 670 стр.